

A portrait of an elderly man with grey hair, wearing a dark blue sweater over a light blue collared shirt. He is standing in front of a lush green background with white flowers. The text is overlaid on the lower half of the image.

HARRY KUITERT
ALLES
BEHALVE KENNIS

AFKICKEN VAN DE GODGELEERDHEID EN OPNIEUW BEGINNEN

Harry Kuitert

ALLES BEHALVE KENNIS

*Afkicken van de Godgeleerdheid en
opnieuw beginnen*

Uitgeverij
Ten Have

Inhoud

Vooraf	13
De opbouw van het boek	15

DEEL I – GOD ALS CONSTRUCTIE VAN DE THEOLOGIE. HOOGTEPUNT KARL BARTH

I Theologie: fictie of non-fictie?	21
1 Luchtfietsrij	21
2 De vogelaar en de ornitholoog	23
3 Theologie en de rol van de kerkleer	25
4 Bestaat God of bestaat Hij niet?	27
II Kennis slaat op wat bestaat	29
1 De cognitieve pretenties van de theologie	29
2 Hier beneden is het niet. Plato	31
3 Kennen via verkennen. Aristoteles	34
4 Denksels in ons hoofd en realiteit buiten ons hoofd	36
5 Wanneer kun je zeggen dat een bewering waar is?	38
6 Beweringen toetsen: draagbalk van wetenschapsbeoefening	40
7 Tellen, meten, wegen	43
8 Weten en weten is twee	45
9 Theologie als wetenschap: informatie over God	47
10 De faculteit der Godgeleerdheid	50

III Aristoteles in de theologie. De scholastiek	54
1 Aristoteles	54
2 De algemene principes van kennisverwerving	56
3 Verklaren als plaats aanwijzen	58
4 De ballon barst. Waarom het misging met Aristoteles in de wetenschap (1)	60
5 Kennis om de kennis. Waarom het misging met Aristoteles in de wetenschap (2)	63
IV Godgeleerdheid. De gereformeerde scholastiek	66
1 Theologie als geleerde denksport	66
2 God. Weten waarover je het hebt	67
3 God als <i>principium essendi</i> (zijn) en <i>principium cognoscendi</i> (kennen)	69
4 <i>An deus sit</i> : bestaat God?	71
5 Waaruit bestaat de kennis van God? Een wezen heeft eigenschappen	73
6 De onmededeelbare eigenschappen. <i>Quid sit</i>	76
7 Intermezzo: de onvoorstelbaarheid van God als pastoraal probleem	77
8 De mededeelbare eigenschappen. <i>Quis sit</i>	80
9 Het eindproduct: kennis Gods	83
10 Alles herleiden tot wat in de Bijbel staat. Toets en controle	85
11 Geloof is 'van kennis'. God als object	88
12 Geloven en geloven is twee. God als object is niet genoeg	90
13 De zekerheid van de gelovige	92
14 De Godgeleerde en zijn zekerheid	93
15 Kennis, kennis en nog eens kennis. Het denkend verstand als uitgangspunt	96
16 Kennis Gods blijft een geloofskwestie. De cirkel	97
17 God en de eenhoorn. Hoe zit het met het bestaan?	100

V	De eerste haarscheurtjes in het gebouw	103
1	Het vrijmoedige subject komt op	103
2	Het vrijmoedige subject en het wereldbeeld	105
3	Een eerste verdachte: professor Kok	106
4	Descartes in de theologie	108
5	Het piëtistisch protest	111
6	De leer blijft wat ze is: onveranderd	113
7	De rede, de ratio, het verstand en het misverstand	114
Vla	Godgeleerdheid in een koleretijd. De Verlichting	118
1	Je verstand thuislaten? De Verlichting en het geloof	118
2	De reikwijdte van het verstand	120
3	De dubbelslag van Immanuel Kant	123
4	De nasleep van Kant: het supranaturalisme	124
5	De theoloog als kleine zelfstandige	125
6	God en de ervaring van het onophefbaar menselijk tekort	128
7	Theologie toch nog wetenschap?	131
8	Er is maar één zak knikkers	132
Vlb	Drie projecten als illustratie	134
1	Friedrich D.E. Schleiermacher († 1834)	134
2	Albrecht Ritschl († 1889)	136
3	Wilhelm Herrmann († 1922)	139
4	Hoe staat het met de Godskennis als kennis?	141
VII	Dogmatiek als constructie van God. Kennis van God bij Karl Barth	146
1	DE SLEUTEL TOT BARTH'S WERK	146
1.1	Alles moet anders	146

1.2	Barth komt niet uit de lucht vallen. De negentiende eeuw en het kennisvraagstuk	147
1.3	Bij zichzelf beginnen. Nog eens Wilhelm Herrmann	149
1.4	God als der ganz Andere	151
1.5	De genadige God en de zondige mens: de materiële kloof	153
1.6	De overtroevende trap: wat filosofie kan, kan theologie beter	154
1.7	De verkondiging als sleutel	156
1.8	Verkondiging als informatie	158
1.9	Informatie van God over God. De schilder en zijn doek	159
2	HOE KOMT BARTH AAN ZIJN KENNIS VAN GOD?	161
2.1	De zogenaamde prolegomena	161
2.2	De gereformeerde kennisleer deugt niet	162
2.3	Niets om bij aan te knopen	164
2.4	God zelf als het Woord Vooraf	166
2.5	Hier spreken/daar horen	167
2.6	'Bijbels'	169
2.7	Barth, Bultmann en de Bijbel	171
2.8	Kerk en theologie	172
2.9	Wat is nu kennis van God?	174
3	WIE NIET BIJ GOD BEGINT KOMT NIET BIJ GOD UIT. BARTH EN ANSELMUS	178
3.1	De hartstocht van Barth voor het Godsbegrip	178
3.2	Waarom het geloof wil begrijpen	179
3.3	Anselmus zelf aan het woord	181
3.4	<i>Cogitari</i> . De weg van het denken	183
3.5	<i>Quo maius</i> . Het hoogste wat Barth kan bedenken	184
3.6	<i>Nequit</i> . De genadige God bewijst zichzelf als het hoogst denkbare	185

4	DE PROEF OP DE SOM: DE <i>KIRCHLICHE DOGMATIK</i> ALS BESCHRIJVING VAN GOD	188
4.1	De overlap van Gods openbaring en Gods wezen: het startpunt	188
4.2	Gods vrijheid	189
4.3	De triniteit als driemaal God in actie	191
4.4	Verkiezing en verwerping van eeuwigheid	193
4.5	Nog eens: bovenvaldrijvers en benedenvaldrijvers. Barth en Dordt	194
4.6	Wezen en eigenschappen Gods. <i>Gottes Sein in der Tat</i>	196
4.7	De schepping	198
4.8	De schepping krijgt de genadeslag	200
4.9	Jezus als de ware Adam	203
4.10	Zijn alle mensen Gods bondgenoot?	205
4.11	De mens van vlees en bloed eist alsnog zijn rechten op	207
4.12	Jezus Christus als ons oerbeeld	209
4.13	De mens als subject: kloon van het <i>Wort Gottes</i> ? De leer van de Heilige Geest	211
5	WINST EN VERLIES. DE EFFECTEN	215
5.1	Barth populair onder Nederlandse predikanten en theologen	215
5.2	Verkondiging. Theologie en kerk gaan weer samen	217
5.3	Vanuit God gezien. Vrijmoedig geloven	219
5.4	Ook het Barthtijdperk kent een einde	221
5.5	Een lege wereld	223
5.6	De God-is-dood theologie. Een vreemde loot	225
5.7	Geen zit- en praat-kerk maar een bid- en daad-kerk. Moet kerk nog?	226
6	THEOLOGEN NEMEN THEOLOGEN DE MAAT. OOK BARTH DOET DAT	229
6.1	Over het beoordelen van theologische ontwerpen	229

6.2	Heeft het zin?	230
6.3	Theologie is voor Barth geloofsverantwoording	231
6.4	Eerste probleem: mag je kritiek hebben op iemand's geloof?	232
6.5	Nog groter probleem	233
6.6	Terug naar de maatstaf	234
6.7	Wij zijn er ook nog	236
6.8	In de houdgreep van de genade. Het kennisprobleem weggespeeld	238
7	ALLES BEHALVE KENNIS. DE MAAT WAARMEE BARTH MEET DE MAAT GENOMEN	241
7.1	Kritiek van andere makelij dan vergelijken	241
7.2	Met zijn openbaringsleer maakt Barth zich onkwetsbaar	241
7.3	Met zijn openbaringsleer heeft Barth zichzelf tot maatstaf voor de kennis van God gemaakt	243
7.4	Openbaring is: God zelf beschrijft zichzelf in het denken van Barth	243
7.5	Het autonome subject	244
7.6	Geen kennis maar constructie	245
7.7	De onophefbare vrijheid van Barth en van ons allen	245
7.8	Barth en Schleiermacher	246
VIII Scharnierhoofdstuk. Afkicken en opnieuw beginnen		248
1	Afkicken na Barth. Malevitsj en het lege vlak	248
2	Barth als trendsetter voor eigen teelt	249
3	Geen jas uit maar een huid	252
4	Verslaafd aan kennis	254
5	Ontwenningverschijnselen	255
6	De kerk als ontwenningsskliniek	257
7	Het eerste misverstand over verbeelding	258

8	Het tweede daaraan gelijk	260
9	Ook al bestaat Hij niet	261
10	Overleeft de kerk het?	264
11	Kerk en theologie	265

DEEL II – THEOLOGIE ALS GEESTESWETENSCHAP. HERMENEUTIEK

IX	Theologie als hermeneutiek	269
1	Hermeneutiek van het godsdienstig geloof. Hoe gelovigen zichzelf uitleggen aan zichzelf	269
2	Reëel bestaande godsdiensten	272
3	De christelijke godsdienst	276
4	Van cultuur tot subcultuur. De kerk	277
5	Zichzelf uitleggen in een veranderende wereld	279
6	De betekenisverlener in de knel	282
7	Ook de gelovige moet in twee werelden leven	284
8	Hermeneutiek van godsdienstig geloof: nog iets waar het goed voor is	286
9	De wereld uitleggen zonder God	289
X	Het vak op nieuwe benen	293
1	Aflossing van de wacht. Over de dogmatiek	293
2	In drieën gesplitst	295
3	Is hermeneutiek wetenschap?	297
4	Samenvatting in punten	299
	Verantwoording en literatuur	301
	Persoonsnamenregister	303

Deel I

GOD ALS CONSTRUCTIE
VAN DE THEOLOGIE.
HOOGTEPUNT KARL BARTH

Ik heb dat rare geloof
als een jasje uitgedaan.
Ik was nog maar veertien jaar
en voelde mij begenadigd,
als was er een wonder geschied.
Toch, zonder kleerscheuren
is het niet gegaan.
Later kwam het besef:
je bent voorgoed beschadigd,
te nauwer nood gered.

Ik trok geen jas uit
maar een huid en
moest het voortaan zonder doen,
moest achter een
– door de geest uit de fles –
snel opgetrokken rookgordijn
verdwijnen voor wie alles ziet,
ook al bestaat hij niet.

Jan Eijkelboom

I Theologie: fictie of non-fictie?

1 *Luchtfietserij*

Theologie heeft een slechte naam. Jaren geleden las ik al eens de uitroep van een journalist: ‘Maar dat is theologie!’ Voor hem (het was Theodor Holman, meen ik) stond theologie gelijk aan fantasie, luchtfietserij, beweringen die nergens over gaan. Ik vond dat tamelijk choquerend: heb je theologie gestudeerd, je bent er zelfs in gepromoveerd en dan krijg je te horen dat het nergens over gaat. Hoezo nergens over? Theologie gaat toch over God en het christelijk geloof, en dat kun je toch geen prietpraat noemen? Theologie dan in de zin van een betoog dat uitspraken over God doet. Dat zeg ik er voor de zekerheid maar bij. Je kunt met theologie zowel een werkzaamheid bedoelen (theologie als studie) als ook het product van die werkzaamheid, bestaande in beweringen over God. Waarom denken zoveel mensen bij theologie aan fantasterij, is het echt zo erg met God, de christelijke God dan – als centrum van de theologie – gesteld? En hoe komt dat dan weer? De vraag stellen is iets anders dan haar beantwoorden. Daarvoor heb ik een heel boek nodig.

Een minder ernstig probleem, behalve dan wat de gevolgen voor die arme theologen betreft, is het onzorgvuldig gebruik van het woord theologie. Theologie is voor nogal wat mensen hetzelfde als wat de Engelsen *Godtalk* noemen: wie over God of geloof praat is bezig met theologie. Nu mag ieder natuurlijk het woord gebruiken zoals hij wil. Ik herinner mij de student die onder een ingezonden brief in een dagblad schreef: theoloog. Het is waar, hij studeerde aan de theologische faculteit waaraan ik als hoogleraar verbonden was, en was tweedejaars. Afgezien van het wel wat erg voorlijke gevoel bij deze jongeman (tweedejaars student en dan al klaar voor

een ingezonden stuk, en dat ook nog ondertekenen met ‘theoloog’) zat er ook bij hem de misvatting achter dat wie over God spreekt theoloog is, en over God praten: wie doet dat in Nederland niet? Dus heel dit volk bestaat uit theologen?

Vereenzelviging van theologie en over God spreken vindt – vreemd genoeg – ook binnen de theologie aanhang. Karl Barth, de grote Zwitserse theoloog, schreef ooit een kleine brochure onder de titel *Theologische Existenz heute*. Geen onzorgvuldig spraakgebruik, juist niet, maar eerder een marsroute voor wat in zijn ogen theologie behoorde te zijn: theologie is een geloofszaak, een keuze voor God, en dus vallen geloof en theologie samen, anders is het geen theologie. Weliswaar is en blijft theologie in zijn ogen – zoals de traditie dat voor hem invulde – een kwestie van weten, weet hebben van God, maar met dat weet hebben staat een theoloog op dezelfde lijn als een gelovige; het enige is dat hij tegelijk studie maakt van wat dat weten inhoudt. Theologie is, met andere woorden, voor Barth precies zo’n existentieel waagstuk (vergeef de terminologie) als geloven, en de studie – de wetenschappelijke verantwoording van het geloof – net zo’n geloofszaak als het geloven zelf.

Die opvatting mag Barth natuurlijk hebben, maar ze heeft wel gevolgen voor het spraakgebruik, dat alleen al. Theologen zijn gelovigen; je hoeft het maar om te keren en je bent bij: een gelovige is theoloog. En is wie het meeste van God weet dan ook de beste gelovige? Terug naar de slechte naam. Ook binnen de kerken wordt theologie niet altijd als een onverdeeld genoegen beleefd. Vele protestantse gelovigen denken bij theologie aan scherpslijperij, aan het kruisen van degens door geleerde mannen, aan polemieken in pers en op preekstoel, theologen zien ze als mensen die de leer als strijddros berijden. Daar kom je niet ver mee, weten ze uit ervaring. Voor je het weet raak je erin betrokken: scheuringen, kerkelijke twisten, ze hebben vrijwel altijd met theologische onenigheid te maken. De rooms-katholieke gelovige was wijzer en dacht: ik laat theologie en leer maar aan meneer pastoor over, die zal wel zorgen dat ik in de hemel kom. Heel wijs, ja, maar de vraag wat theologie is is daarmee nog niet beantwoord.

2 De vogelaar en de ornitholoog

Er zijn mensen die graag het bos in gaan om vogels te kijken. Of het wad in lopen, waar weer andere vogels zijn, doortrekkers en blijvers, en je hebt er ook nog de zee om je heen. Spannend, nog spannender dan een bos. Hoewel? Ik maakte ooit een wandeling door een bosachtig gebied en halverwege mijn stille tocht trof ik een man aan met een periscoopverrekijker. ‘Ziet u iets bijzonders?’ vroeg ik. ‘Kijk maar,’ zei hij en nieuwsgierig geworden legde ik mijn oog voor de lens. Met stomheid geslagen, zo’n mooi klein vogeltje had ik nog nooit gezien: een blauwborstje.

De man die mij dit voorrecht gunde was een verwoede vogelaar, zoals iemand genoemd wordt die zijn tijd – misschien niet al zijn tijd maar dan toch wel een flink stuk ervan – besteedt aan het bespieden, besluipen en bekijken van vogels. Door de loop der jaren heeft hij er kijk op gekregen – welke vogel zit waar, welke vogels hebben we allemaal in ons land – maar dat is allemaal bijvangst zogezegd. Waar hij het om doet is om de schoonheid, de pracht, de onberekenbaarheid van het vogelleven mee te maken.

Zo’n vogelkijker heeft in zijn leven zoveel kennis vergaard van vogels, van hun broed- en trekgedrag, hun paarvorming of juist niet paarvorming, zoveel kennis van zaken, dat je hem bijna alles kan vragen van wat de praktijk van het vogelleven biedt. Niettemin, een vogelaar is geen ornitholoog, hij is dat per definitie niet. Een ornitholoog is iemand die misschien minder het veld in gaat dan de vogelaar, misschien zelfs minder vogelsoorten in levenden lijve heeft gezien, maar toch meer van vogels weet, of laat ik zeggen: met een ander soort kennis over vogels is toegerust. Wat de vogelaar ziet, kan hij ook wel zien, maar van dat zien maakt hij een samenhangend geheel, dat op zijn beurt weer in allerlei kleinere gehelen is verdeeld. Bijvoorbeeld een geheel van soorten en ondersoorten, allemaal voorzien van Latijnse namen zodat het tot over de grenzen uitwisselbare kennis is. Daarnaast weet hij van alles en nog wat over de spijsvertering (ik noem maar wat) van vogels: hoe werkt die, welke vogel eet om welke reden wat, en opnieuw: dat wordt in kaart

gebracht met behulp van onderzoek en proeven. Enzovoorts. Over het bestuderen van het gedrag van vogels (ethologie) heb ik dan nog niet eens gesproken.

Een vogelaar is – daarop komt het neer – een buitenman in het vrije veld, hij kijkt en keurt naar eigen inzicht; een ornitholoog kijkt en keurt volgens de regels van het wetenschappelijk onderzoek die voor zijn vakgebied gelden. Weet de ornitholoog meer? Dat zou je wel denken, ja, het is zelfs zo, hij weet meer, en wat hij weet is daarenboven opgebouwd vanuit de strenge regels van kennisverwerving die de tak van wetenschap hem heeft voorgeschreven.

Met dit voorbeeld wil ik duidelijk maken dat een God-zegger, een gelovige, geen theoloog is. Gelovigen zijn niet mensen die er hun vak van gemaakt hebben om Godskennis te verzamelen. We kunnen niet alles theologie noemen waarin woordjes als God en geloof voorkomen, theologie is per definitie gereserveerd voor wetenschapsbeoefening, dat wil zeggen: zich houden aan regels die gelden voor het verwerven van kennis, een discipline zoals het treffend heet.

Met excuus voor de schoolmeesterij: dat verschil tussen geïnteresseerd zijn en het beoefenen van een discipline wordt uitgedrukt door dat achtervoegsel -loog. Het is afgeleid van het Griekse woordje *logos*, zoals wij dat kennen in bijvoorbeeld logisch. Het duidt aan dat er – om bij het voorbeeld te blijven – in dat veld vol met vogels mensen zijn die aparte studie maken van vogels. Die aparte studie veronderstelt werken volgens bepaalde regels, en die regels volgen weer de logica van het vak, de *logos*, zoals gezegd. Overal waar -logie achter staat hebben we te maken met een vakwetenschap op een bepaald terrein. Dat geldt ook voor theologie. De term is samengesteld uit *theo* (een afgeleide van het woordje *theos*, dat god betekent) en *logos*. *Logos* staat dus voor wetenschapsbeoefening, de ‘logos’ van de Godtalk op het spoor komen, strikt genomen en klassiek geformuleerd: de *logos* van God.

Een aantekening. Het woord theologie wordt doorgaans gebruikt (hoe onnauwkeurig ook) voor wat binnen de theologiebeoefening de dogmatiek wordt genoemd of ook wel systematische theologie.

Ook theologiebeoefenaren doen mee aan deze identificatie. Maar in feite is een theologische faculteit een samenstel van disciplines, die stuk voor stuk hun eigen wetenschappelijk statuut meebrengen. De officiële naam van de theologische faculteit is van huis uit (en nog steeds) faculteit der Godeleerdheid. Met die naam zijn we terug bij de vraag waar we ons mee bezig zullen houden: Godeleerdheid is stellig geleerdheid, maar is het ook kennis, kennis van God?

3 Theologie en de rol van de kerkleer

Vooronderstelling van sociologie is dat er sociaal leven bestaat, zo is vooronderstelling van theologie de christelijke leer, toegespitst: de christelijke leer over God, zoals die in de christelijke kerk is ontwikkeld. Wat die leer is, waaruit ze bestaat, wat de logos is van die leer of van haar voorwerp: God, het komt later allemaal aan de orde. De vraag kan worden gesteld of het terecht is dat de christelijke leer en alleen de *christelijke* leer vooronderstelling is van de theologie. Laat het voorlopig antwoord zijn: het is de feitelijke toestand geweest van overoude tijden en het is dat nog. Eén ding moet hier nog uit de doeken worden gedaan: waarom die centrale plaats van de leer? Dat is een bijzonderheid om niet aan voorbij te gaan. Godsdiensten zijn ordeningen van het bestaan. Zoals de godsdienst zegt dat de wereld in elkaar zit, zo zit ze in elkaar, en naar dat model moeten mensen handelen om zeker te zijn van hun leven. Het geloof (in de zin van godsdienst) schrijft voor wat mag en wat moet, vanaf het hoofdhoekje tot en met geen seks voor het huwelijk: alle godsdiensten leggen hun structuur op aan het leven, ook de christelijke. Het maakt de grote godsdiensten der wereld tot geduchte machten: wat God wil gaat boven wat een staat wil. Dat mag af en toe verleden tijd lijken, maar stel abortus, homoseksualiteit, zelfdoding en soortgelijke thema's aan de orde, en het kan niet missen: we zitten midden in een godsdienstige strijd.

Het christendom is de godsdienst die vanouds zijn macht – anders dan andere godsdiensten – ook met behulp van zijn leer uitoefent. Geen enkele godsdienst ontkomt aan zoiets als leer, maar je zou kunnen zeggen: dat gedeelte houden ze zo klein mogelijk, het gaat er nu eenmaal om te leven volgens het gebod of de zede die deze bepaalde godsdienst kenmerkt, en als mensen zich daaraan houden is het allang goed. In het christendom neemt de leer een veel grotere en vooral dwingender plaats in. Dat is niet zo vreemd, het verscheen op het toneel als een nieuwe religie, een indringer, en dat met een verhaal dat de essentie van deze nieuwe religie uitmaakte: een Zoon van God, die op aarde kwam, niet herkend, gedood, maar weer opgestaan en nu zelf verheven als Tweede God. Ik geef maar een paar regels, meer hoeft ik hier niet te doen. Waarom het christendom, rooms-katholiek of reformatorisch, zo leerstellig is in vergelijking met bijvoorbeeld islam en hindoeïsme, heeft als achtergrond dat het met een inhoud aan de man kwam, een inhoud die verder strekte dan hoe je moet leven. Christen wordt men primair door instemming met de christelijke leer, de waarheden van het geloof. Kerkelijke tucht gaat in de gereformeerde kerken tot op vandaag over wie zich in leer of leven komt te misgaan, de leer gaat voorop. Zich door studie de leer eigen maken, daarop komt theologie als discipline neer.

Het schetsje dat ik hier geef, maakt meteen de nauwe band tussen theologie en kerk duidelijk, beide zitten bij elkaar op schoot, of als dat te intiem geformuleerd is: bij elkaar in huis. De rooms-katholieke kerk heeft in de paus de bewaker van de christelijke leer, en die heeft daar weer zijn organen voor. De reformatorische kerken hebben hun synodes en... hun theologen. Dat laatste staat nergens in een kerkorde maar is een feitelijke waarheid: vanaf het begin van de gereformeerde kerken (hun oorspronkelijke naam in Nederland) is de theologenstand een machtsfactor.

Naargelang hun kerkelijke interesse doen theologen met de leer wat de tijd hun aanbeveelt. De waarheden van het geloof gaan nu eenmaal gekleed in voorstellingen, en voorstellingen lokken uit tot interpretatie. De theologie zet niet alleen de leer uiteen, maar zoekt

ook naar wat de theoloog Abraham Kuypers noemde ‘een rapport met de tijd’, in gewoon Hollands heet dat ‘aanpassing’. Maar waarheid blijft waarheid, leer blijft leer, en of je nu in een reformatorische kerk zit of bij het aloude Rome hoort, die twee verschillen in dat opzicht niet van elkaar: de christelijke kerk staat en valt met haar leer.

4 Bestaat God of bestaat Hij niet?

Het was, meen ik, een zwaarwichtig theologisch werk van Edward Schillebeeckx dat in een boekenbijlage van *Vrij Nederland* onder het hoofdje non-fictie terecht kwam. Nou hoor je het eens van een ander, schreef ik hem. De wonderen zijn de wereld nog niet uit. Je denkt dat geen hond meer wat geeft voor de waarheidswaarde van theologische uitspraken en ziedaar, voor je het weet staat God in een kader waar Hij thuishoort: God is geen fantasieproduct, Hij bestaat.

Bestaat God of bestaat Hij niet, daar draait het natuurlijk om, ook in dit boek. Fictie of non-fictie, in het echt bestaan of bestaan als Tom Poes, dat is: in het verhaal bestaan. De christelijke theologie ging sinds haar aanvang uit van het bestaan; wie of wat God is, wat wel en niet op Hem als eeuwig wezen van toepassing is, daarover ging het discours. Maar vandaag kun je bij theologen ook lezen dat God niet bestaat of alleen in het verhaal bestaat. Hoe kan dat? Is er iets misgegaan of zijn er misverstanden in het spel die kunnen worden opgeruimd, of is het echt de harde waarheid: God bestaat niet? Dat hangt ervan af. Geen mens kan mij verbieden aan te nemen dat God bestaat, of ik het met deze bewoordingen wil uitdrukken of op een andere manier – dat doet er even niet toe. Niemand kan mij ook verbieden dat er geesten bestaan of engelen of duivels. Het bestaan van deze wezens aannemen is mijn zaak. Maar bestaan ze echt? Kennis slaat op wat echt bestaat, anders noemen we het geen kennis maar fictie. Dus ontkomt geen mens, ook geen theoloog die

over God spreekt, aan de vraag of het nu kennis is wat hij zegt dan wel verbeelding, fictie, door mensen bedachte voorstelling.

De theologie van de christelijke kerk dient zich aan als wetenschapsbeoefening, juist omdat het in de kennis van God om kennis gaat en omdat die kennis als kennis niet alleen uiteengezet moet worden (wat of wie is God dan) maar ook tegenover de tijdgeest van elke eeuw als kennis moet worden verdedigd, als wetenschap, als onderdeel van de universitaire gemeenschap (van huis uit zelfs de oorsprong van wat vandaag een universiteit heet), de wetenschap die God en zijn werk als onderzoeks- en onderwijsthema heeft.

De vraag is: kan dat? Is theologie wel wetenschap? Kan God haar voorwerp van onderzoek zijn? En om nog maar iets te noemen: wetenschap voegt kennis toe; doet theologie dat ook, vermeerdert ze onze kennis van God, weten we na eeuwen studie meer van God dan toen theologie nog in de startblokken stond? Natuurlijk hoeven theologen niet het protocol van hun wetenschap te volgen, het staat ze vrij om ervan af te wijken. Maar als theologie de pretentie heeft – cognitieve pretenties noem ik het – dan moet ze ook beantwoorden aan de voorwaarden die aan kennis en kennisverwerving worden gesteld om kennis te mogen heten. Wat is kennis dan, of liever (en beter): wat verstanden en verstaan de christelijke theologen onder kennis?